

Azərbaycan Tibb Universiteti

**Xüsusi istehsalat sahələrində əmək
gigiyenası**

Fənni üzrə

İŞÇİ TƏDRİS PROQRAMI

(SİLLABUS)

“TƏSDİQ EDİRƏM

**“Uşaq-yeniyyətəmlərin sağlamlığı
və əmək sağlamlığı”
kafedrasının müdiri:**

dos. Ş.M.Balayeva

İmza _____

FƏNNİN KODU:

İPF–B49

FƏNNİN NÖVÜ:

məcburi

FƏNNİN TƏDRİS SEMESTRİ:

V kurs - X semestr

FƏNNİN KREDİTİ:

4 kredit

FƏNNİN TƏDRİS FORMASI:

əyani

FƏNNİN TƏDRİS DİLİ:

azərbaycan, rus

FƏNNİ TƏDRİS EDƏN

MÜƏLLİMLƏR:

t.ü.f.d., dos. C.Y.Salihova

t.ü.f.d., dos. S.A.Gürzəliyev

t.ü.f.d., dos. M.Y.Nəbiyeva

t.ü.f.d., dos. Z.Q.İsmayılova

KAFEDRANIN ƏLAQƏ

NÖMRƏSİ:

012 595-30-14

E.mail:

department_cahoh@amu.edu.az

PREREKVİZİTLƏR:

Fənnin tədrisi üçün öncədən tədrisi zəruri olan fənn: İstehsalat amillərinin gigiyenası

KOREKVİZİTLƏR:

Bu fənnin tədrisi ilə eyni vaxtda başqa fənlərin də tədris olunması zərurəti yoxdur.

KURSUN TƏSVİRİ:

Bu fənn ayrı-ayrı istehsalat sahələrində əmək proseslərinin, müxtəlif istehsalat amillərinin işçilərin sağlamlığına və onların əmək qabiliyyətinə təsirini, təhlükəsiz əmək şəraiti yaratmaq, sağlamlığı qorumaq, yorğunluğun qarşısını almaq üçün lazım olan tədbirləri öyrənməklə məşğul olur.

KURSUN MƏQSƏDİ:

Fənnin əsas məqsədi: istehsalat amillərinin təsirindən orqanizmdə gedən dəyişiklikləri və onları fizioloji müayinə üsulları ilə aşkar etməkdən, yorulmanın qarşısını almaq üçün profilaktik tədbirlər hazırlamaqdan ibarətdir.

KURSUN NƏTİCƏLƏRİ:

Fənnin mənimsənilməsi nəticəsində tələbələr bu mövzulara aid fizioloji və fiziki müayinələri bacarmalıdırlar.

FƏNNİN MÜHAZİRƏ MÖVZULARI:

№	Mövzuların adı	Saatların miqdarı
1.	<p>Kənd təsərrüfatı və heyvandarlıqda əmək gigiyenası.</p> <p>Predmet: kənd təsərrüfatının sosial-iqtisadi, təbii və texnologiyaya xarakterli xüsusiyyətləri, tarlaçılıqda əmək gigiyenası, mexanizatorların əmək şəraiti: mikroiklim göstəriciləri, tozların əmələ gəlməsinə və onlara rın iş zonasındakı miqdarına təsir göstərən amillər, səs-küy, vibrasiya, zərərli kimyəvi maddələr. Mexanizatorların xəstələnmələri və profilaktik tədbirlər. Dənli birkilərin becərilməsində, pambıqçılıqda oranjereya təsərrüfatında əmək şəraiti və profilaktikası. Heyvandarlıq sənayesində texnologiya, donuzçuluqda, quşçuluqda əmək şəraiti. Heyvandarların xəstələnmə səviyyəsi. Sağlamlaşdırma tədbirləri.</p>	2
2.	<p>Neft – qaz çıxarma və kimya sənayelərində əmək gigiyenası.</p> <p>Predmet: Neftin kimyəvi tərkibi, doymuş və doymamış karbonhidrogenlərin xüsusiyyətləri. Dənizdə və quruda işləyən neftçilərin əməyinin gigiyenik xarakteristikası. Neftçilərin sağlamlıq vəziyyəti, onların əmək şəraitinin yaxşılaşdırılması və sağlamlaşdırıcı tibbi profilaktik tədbirlər. Kimya sənayesində əsas texnologiyaların və istehsalat zərərlərinin gigiyenik xarakteri. Havanın toksiki tozlarla çirklənmə mənbəyi. Sağlamlaşdırıcı tədbirlərin əsas istiqamətləri: gigiyenik, sanitariya-texniki və tibbi-profilaktik.</p>	2
3.	<p>Tikinti və inşaat materialları sənayesində əmək gigiyenası.</p> <p>Predmet: tikinti materialları sənayesi, sement istehsalı, əmək şəraitində zərərli amillər, fəhlələr arasında yayılan peşə xəstəlikləri, beton və dəmir-beton məmulatlarının hazırlanma texnologiyası, əmək şəraiti və işçilər arasında yayılan xəstəliklər, azbest məmulatları, keramika məmulatları istehsalı əmək şəraiti, fəhlələrin xəstələnməsi və</p>	2

	<i>sağlamlaşdırıcı tədbirlər. Tikinti istehsalının texnologiyası, torpaq işləri, qazma, partlatma, dirəklər üstündə qurma, kesson, montaj, daş (hörmə) beton, ağac, dam örtmə suvaq, rəngləmə işlərində əmək şəraitinin zərərli amilləri. İnşaat işçilərinin xəstələnməsi və sağlamlaşdırıcı tədbirlər.</i>	
4.	Müasir enerjetikanın gigiyenik problemləri. Predmet: <i>sənaye tezlikli elektrik cərəyanı sahələri, onların orqanizmə təsiri haqqında aparılan tədqiqatlar (dünyada), statik yüklənmə əmələ gələn işlər, atom elektrik stansiyalarında texnoloji proseslər, istilik enerji reaktorları, növləri. Atom elektfostansiyaların istismarı zamanı yaranan zərərli amillər: β və γ şüaları, müxtəlif enerjiyə malik şüalar, radioaktiv qazlar, aerosollar və s. Onların işçi orqanizminə təsiri. Çernobil atom elektrik s tansiyasında (AES) baş verən qəza hadisəsi, səbəbi, yaxınlıqda yaşayan insanlara hətta sonrakı nəsillə təsiri. Profilaktik tədbirlər.</i>	2
5.	Dağ-mədən sənayesində əmək gigiyenası. Predmet: <i>açıq və yeraltı üsulla kömür çıxarma texnologiyası, iş şəraitinin xarakteristikası: mədənlərdə mikroiqlim parametrləri, zərərli qazların (metan, karbon qazı, dəm qazı, azot oksidi, hidrogen sulfid) yaranması və onlarla çirklənmə, toz yaranan mənbələr; kimyəvi tərkibi, dispersiyi, elektricləşməsi və s. Şaxtalarda küy və vibrasiya mənbələri onların işçi orqanizminə təsir. Fəhlələrin xəstələnməsi və peşə ilə şərtlənən xəstəliklər. Peşə xəstəliklərinin mühim formaları: silikoz, antrakoz, toz bronxitləri, vibrasiya xəstəli, dayaq – hərəkət aparatının xəstəlikləri, eşitmə sinirinin nivriti. Tibbi-profilaktik tədbirlər (texnoloji, təşkilatı, sanitariy-texniki və tibbi - profilaktik)</i>	2

Cəmi: 10 saat

FƏNN ÜZRƏ PRAKTİK MƏŞĞƏLƏ MÖVZULARI:

№	Mövzuların adı	Saatların miqdarı
1.	İstehsalat şəraitində işçi binası havasında sənaye zəhərlərinin müayinə üsulları. Predmet: <i>istehsalat havasında olan kimyəvi maddələrin müayinəsində nümunə, (zərərli qaz, buxar və aerosollar) götürülmə üsulları: aspirasiya, axıtma, vakuum. Zərərli maddələrin titirləmə, kolorimetriya, polyarografiya, qazoxromatografiya üsulları ilə təyin edilmə prinsipləri.</i>	2
2.	Ammonyakın kolorimetriya üsulu ilə təyini Predmet: <i>işçi binası havasında ammonyakın kolorimetriya üsulu ilə təyində nümunə (standart şkala) hazırlanması və nəticələri hesablanması və qiymətləndirilməsi (YVK).</i>	2
3.	İstehsalat binası havasında civə buxarlarının təyini. Predmet: <i>İşçi binası havasında olan civə buxarlarının nefelometriya üsulla miqdarın təyində alətdən istifadəsi, nümunə götürülməsi, standart şkalanın və hava nümunəsinin hazırlanması düsturla hesablanması və qiymətləndirilməsi.</i>	2
4.	İstehsalat binası havasında aseton buxarlarının təyini.	2

	Predmet: istehsalat otağının hasında aseton buxarlarının nefelometrik üsulla təyini; standart şkala və nümunə hazırlanması, nəticədə alınan rəqəmləri $1m^3$ havada olan asetonun miqdarının təyini və gigiyenik qiymətləndirilməsi.	
5.	İşçi zonası havasında karbon oksidinin titrləmə üsulu ilə təyini. Predmet: İşçi zonası havasında olan karbon oksidinin titrləmə üsulu ilə təyininə $Ba(OH)_2$, HCL, fenolftalein və uducu məhlullarından xüsusi sobadan istifadə edilir. Nəticələri hesablanması, norma ilə müqayisəsi və gigiyenik qiymətləndirilməsi.	2
6.	İstehsalat otaqlarında kükürd qazının nefelometriya üsulla təyini Predmet: Nefelometrik üsulla kükürd qazı keyfiyyət kəmiyyətə təyin edilir. Standart şkala hazırlanır və müayinə edilir. Nəticələr hesablanaraq norma ilə müqayisə edilməklə gigiyenik qiymətləndirilir.	2
7.	Ayaqqabı sənayesi işçilərinin əmək şəraitilə tanışlıq (sərbəst iş) Predmet: ayaqqabı fabrikinin əmək şəraiti ilə tanış olmaq, istehsalatda gedən texnoloji proseslərlə tanışlıq, peşə zərərləri, işçilərin məcburi pozasının sağlamlığa təsiri zərərli amillər və müqayisədə qiymətləndirilməsi.	2
8.	Ayaqqabı sexi üzrə alınan məlumatlar əsasında əmək şəraitinin gigiyenik qiymətləndirilməsi Predmet: istehsalat sexində rütubəti, temperaturu, hava cərəyanının sürəti, səs-küy, tozlanma, kimyəvi maddələrin qaz və buxar qarışıqlarının havaya qarışması, təbii və süni işıqlanma, ventilyasiya, sexin qızdırıcı sistemi, fərdi mühafizə və vasitələrindən istifadəsi, gigiyenik qiymətləndirilməsi.	2
9.	Müvəqqəti əmək qabiliyyətini itirməklə, ümumi xəstəlmələrin qeydə alınması, uçotu və təhlili. Predmet: istehsalat işçilərin xəstəlmələrin öyrənmək üsulları. 16Nəli hesabat forması və müvəqqəti əmək qabiliyyətinin itirilməsinin qeydiyyat vərəqəsi ilə tanışlıq. İntensiv və ekstensiv göstəriciləri hesablanması, xəstəliyin ağırlıq dərəcəsinin təhlilində xəstəliyin orta davam etmə müddətinin hesablanması. Səxələr üzrə müqayisə edilməsi (il, ay, rüblük), təhlili və qiymətləndirilməsi.	2
10.	Müvəqqəti əmək qabiliyyətini itirməklə, xəstəliklərin uçotu, diaqramların qurulması və təhlil edilməsi. Predmet: istehsalatda xəstəlmə hallarının azaldılması, tapşırıqların hesablanması: intensiv, ekstensiv və xəstəlmənin orta davamiyyət göstəricisi; xəstəliklərə sütünli, xətti və dairəvi diaqramların qurulması. Xəstəlmələri sex üzrə müqayisə edilməsi, sağlamlıq tədbirləri irəli sürməyi və gigiyenik qiymətləndirilməsi.	2
11.	Müəssisə üzrə verilmiş tapşırıqlara əsasən profilaktik tədbirlərin göstərilməsi. Predmet: Tapşırıqda verilmiş müəssisənin əmək şəraitinin (ışıqlanma, ventilyasiya, mikroiqlim göstəriciləri, fərdi mühafizə vasitələri, sanitariya məişət xidməti, içməli su, toz, səs-küy və s.) gigiyenik qiymətləndirilməsi. Xəstəlməni aşağı salmaq üçün sağlamaşdırıcı tədbirlərin təklifi.	2
12.	Müəssisə üzrə xəstəlmələrin azaldılmasının ekonomik effektivliyinin təyini Predmet: Peşə xəstəlmələrinin azaldılması ilə ümumi ekonomik effektivliyin qiymətləndirilməsi. İstehsalatda sağlamaşdırıcı profilaktik tədbirlərə çəkilən	2

	<i>xərcin azaldılması və ya qənaət edilməsi faydalı ekonomik nailiyyətə nail olunmasının öyrənilməsi: xəsətlənmələrin azaldılması və iş vaxtının qənaət edilməsi, qənaət olunmuş vaxt hesabına (man) alınan məhsulların hesablanması və s.</i>	
13.	İstehsalat travmatizmi, bədbəxt hadisələrin qeydi və uçotunun aparılması qaydaları Predmet: <i>İstehsalat travmatizminin qarşısının alınması sağlam və təhlükəsiz əmək şəraitinin yaradılması məqsədilə travmatizmlə mübarizə yollarının öyrənilməsi. Travmatizm anlayışı, növləri, başvermə faktorları, səbəblərinin araşdırılması və aktın tərtibi. İstehsalat travmatizminin əsas səbəbləri. Travmatizmin xarakteri. Onların səbəblərinin araşdırılması qaydaları və hesablanması.</i>	2
14.	İstehsalatda baş verən bədbəxt hadisələr üzrə ilkin informasiyaların yeni toplanması metodları və analizi. Predmet: <i>İnformasiyanın toplanması və analizinin yeni: maşın perfokartlar və kənar tıxanma karların köməyi ilə öyrənilməsi və təhlili. Bədbəxt hadisələrin xarakteri, avadanlıqlar və zədələnmələrdən asılı olaraq qruplara bölünməsi, müəyyən dövr üzrə təkrarlanması və işin təhlükəliliyinə görə bölünməsi. Bədbəxt hadisələrin baş vermə yerinə görə topoqrafik yerinin müəyyənləşdirilməsi. Statistik göstəricilər üzrə: tezlik əmsali, ağırlığı və əmək qabiliyyətinin itirilməsi və ölümlə nəticələnməsi. Travmatizmdən zərərə görə ekonomik effektivliyin təyini.</i>	2
15.	Peşə xəstəlikləri və zəhərlənmələrinin qeydi, uçotu və başvermə səbəblərinin araşdırılması. Predmet: <i>peşə xəstəlikləri və zəhərlənmələrinin uçotu və qeydə alınması sənədləri ilə tanışlıq. Təcili xəbərdarlıq vərəqəsinə (136Nəli uçot forması) əsasən tədqiqatın aparılması. Alınmış nəticələrin akt şəklində tərtibi (164Nəli uçot forması) aktın V və VI forması ilə bəndində aktda zəhərlənmənin baş verdiyi şəraitinin, səbəbin geniş təsviri.</i>	2
16.	Peşə xəstəliklərinin siyahısı və xəstələnmələrin və zəhərlənmələrin hesabatının tərtibi. Predmet: <i>sənəti xəstəlikləri siyahısı ilə tanışlıq. 43 Nəli forma əsasında peşə xəstəlikləri və zəhərlənmələri haqqında hesabatlar, onların verilmə müddəti, izahat vərəqəsinin zəhərlənmə və xəstələnmələrin kəskin və xroniki olmasından asılı olaraq doldurulması. Sağlamlaşdırıcı tədbirlərin siyahısı.</i>	2
17.	İşçilərin işə daxil olması zamanı (ilkin) və dövrü tibbi müayinələrin aparılmasının təşkili. Predmet: <i>ilkin tibbi müayinələrin aparılmasında ümumi və xüsusi əks göstəricilər. Əmək gigiyenası üzrə həkiminin dövrü tibbi müayinələrin keçirilməsində vəzifəsi. Qabaqcadan dövrü tibbi müayinələrinin aparılmasına aid təlimat.</i>	2
18.	Tibbi müayinələrin aparılmasında əmək gigiyenası həkiminin rolu. Mövzu üzrə situasiya məsələlərinin həlli.	2

	Predmet: <i>planın tərtibi, sanitar-gigiyenik tədbirlər. Dövrü tibbi müayinənin nəticəsinə əsasən benzolla xroniki zəhərlənməyə aid tapşırıqların yerinə yetirilməsi. Onların əmə k şəraitinin sanitar-gigiyenik qiymətləndirilməsi.</i>	
19.	Müəssisənin, sexin və müfəssəl peşənin sxem üzrə sanitar müayinələrin aparılması qaydaları Predmet: <i>Sanitar müayinələr istehsalat müəssisələrində xüsusi sxem üzrə aparılır. Sxem: sexlərin adı, istehsalatın ümumi xüsusiyyəti, fəhlə və qulluqçuların tərkibi, ətrafdakı yaşayış məntəqələrinə təsiri, külək gülərinə istiqaməti, yeraltı sulara nisbəti, keçəcəklərin təhlükəsizliyi, işıqlandırılması, su təchizatı, tibbi xidmətin təşkili və s. müayinələrin nəticəsinə əsasən ayrı-ayrı sexlərin müfəssəl sənədlərin, sanitar pasportun tərkibi, onların sanitar normativ ilə müqayisə edilərək qiymətləndirilməsi.</i>	2
20.	Müxtəlif istehsalat sahələri üzrə müəssisə və sexlərin əmək şəraitinin öyrənilməsinə dair sərbəst iş tapşırığı. Predmet: <i>Verilmiş sxem üzrə ayrı-ayrı istehsalat sahələrinin (maşınqayırma, dağ-mədən, kənd təsərrüfatı, heyvandarlıq, toxuculuq və yüngül sənaye, sintetik kauçuk və rezin məmulatları istehsalı və s.) sanitar müayinəsi</i>	2
21	H.Əliyev adına Neft Emalı zavodunun əmək şəraiti ilə tanışlıq (sərbəst). Predmet: <i>Neftemalı zavodunda təhlükəsizlik qaydaları ilə tanışlıq. Enerji sexi və 6 saylı sexdə işçilərin sağlamlığına zərərli təsir göstərən amillərlə (6 saylı sexdə çirkli suların təmizlənməsində istifadə olunan turşu və qələvi hovuzlarından buxarların havaya qarışması) fərdi mühafizə vasitələrindən istifadə və s. əsasən sexin əmək şəraiti ilə tanışlıq.</i>	2
22	Neft emalı zavodunda alınmış nəticələrin təhlil edilməsi və gigiyenik qiymətləndirilməsi. Predmet: <i>ümumi şəraiti ilə tanışlıq, iş rejimi, ümumi mikroiklim və s. kimi amillərin təhlil edilməsi və gigiyenik qiymətləndirilməsi.</i>	2
23	İstehsalatda sanitar maarifi işinin forma və metodları. Predmet: <i>İstehsalat müəssisələrində çalışan insanların arasında sanitar maarif işinin aparılmasının vacib olması. İşin formaları və metodları, sanitar texniki təbliğat işçilərə nümayiş etdirilir.</i>	2
24	İşçilərin və ustaların ixtisasları üzrə gigiyenik hazırlığı, ilkin və təkrar sanitar təlimatlandırmanın təşkili. Predmet: <i>ayrı-ayrı istehsalat müəssisələrində işləyən ustaların və ümumi işçilərin arasında kursların və instruktajların keçirilməsi. Əmək sağlamlığı həkiminin vəzifəsinə aid olan sanitar maarifləndirilməsi və təlimatlandırılması.</i>	2
25	Əməyin gigiyenası və mühafizəsi sahəsində qanunvericilik. Əmək təhlükəsizliyinin standartlar sistemi (ƏƏSS, sanitar normaları və qaydaları). Predmet: <i>əsas qanunverici və normativ sənədlər, tətbiq olunan qanunlar "Sanitar-epidemioloji sağlamlıq haqqında" Azərbaycan respublikasının qanunu (1992), "Əhəlinin sağlamlığının qorunması haqqında" Azərbaycan respublikasının qanunu (1997), "Azərbaycan Respublikasının əmək məəcəlləsi" (1999) və s. nəzarət üzrə normativ- metodik sənədlər sanitariya qaydaları (SQ), sanitariya normaları (SN), gigiyenik normativlər və s. ilə tanışlıq.</i>	2

Cəmi: 50 saat

Fənnin bütün mövzuları üzrə nümunəvi testlər elektron variantda hazırlanır və Universitetinin rəsmi [www. amu.edu.az](http://www.amu.edu.az) saytında yerləşdirilir.

QIYMƏTLƏNDİRMƏ:

Fənn üzrə kredit üçün lazımı 100 balın toplanması aşağıdakı kimi olacaq:
50 bal- imtahana qədər

O cümlədən:

10 bal- dərslə davamiyyət

10 bal- sərbəst iş

10 bal - bacarıqlar

20 bal- seminar dərslərindən nəzəri biliklərdən toplanacaq ballardır.

50 bal- imtahanda toplanılacaq.

İmtahan test üsulu ilə keçiriləcəkdir, tələbələrə 50 test verilir. Sualdan ibarət olacaqdır. Hər bir test bir balla qiymətləndirilir. Səhv cavablanan test düzgün cavablardan yığılan ballardan silir.

QEYD:

İmtahanda minimum 17 bal toplanmasa, imtaha qədər yığılan ballar imtahan balı ilə toplanılmayacaq. İmtahanda 17 və yuxarı bal, imtahana qədər toplanan ballarla cəmlənir və yekun nəticə aşağıdakı kimi qiymətləndirilir:

A - “Əla”	-91-100
B - “Çox yaxşı”	-81-90
C - “Yaxşı”	-71-80
D - “Kafi”	-61-70
E - “Qənaətbəxş”	-51-60
F - “Qeyri kafi”	-51 baldan aşağı

SƏRBƏST İŞ:

Semestr ərzində 10 sərbəst iş tapşırığı verilir. Hər tapşırığın yerinə yetirilməsi bir balla qiymətləndirilir.

Sərbəst iş yazılı formada, word faylı formasında, həcmi 1-2 səhifə (şrift 12) olmalıdır.

Hər bir sərbəst iş tələbənin fərdi fikirlərinin məcmusu olduğuna görə plagiat yol verilməzdir.

SƏRBƏST İŞLƏRİN MÖVZULARI VƏ TƏHVİL VERİLMƏSİNİN SON TARİXİ

Nö-si	Mövzular	Son tarix
1	Neft və qaz çıxarma sənayesində əmək şəraiti və işçilərin sağlamlıq vəziyyəti.	4-cü həftə
2	Kimya sənayesində işçilərin sağlamlıq vəziyyəti.	5-ci həftə
3	Kənd təsərrüfatında və heyvandarlıqda əmək şəraiti və işçilərin sağlamlıq vəziyyəti.	6-cı həftə
4	Tikinti və tikinti materialları sənayesində əmək gigiyenası.	7-ci həftə
5	Dağ–mədən sənayesində işçilərin əmək şəraiti, sağlamlıq vəziyyəti və profilaktikasını.	8-ci həftə
6	Müasir enerjetikanın gigiyenik problemləri.	9-cu həftə
7	İstehsalat müəssisələrində sanitar müayinəsi.	10-cu həftə
8	Tibbi müayinələrin keçirilməsinin təşkili.	11-ci həftə
9	Peşə xəstəliklərinin və zəhərlənmələrinin araşdırılmasının təhqiqi.	12-ci həftə
10	Müvəqqəti əmək qabiliyyətini itirməklə ümumi və peşə xəstəliklərinin qeydə alınması, uçotu və təhlili.	13-cü həftə

Son tarixdən sonra təqdim olunan sərbəst işlər səbəbindən asılı olmayaraq nəzərə alınmayacaqdır.

Sərbəst işlərin nəticələri jurnalda qeyd olunur.

KURS İŞİ:

Bu fənn üzrə kurs işi nəzərdə tutulmur.

TƏCRÜBƏ:

Bu fənn üzrə istehsalat təcrübəsi nəzərdə tutulur.

Hazırladı:

dos.M.Y.Nəbiyeva

Metodik təminat

1. С.В. Алексеев, В.Р. Усенко «Гигиена труда»; Москва – 1988 г.
2. Руководство к лабораторным занятиям по гигиены труда; Москва –1981г.

3. R.A.Orucov “Əmək gigiyenası”; Bakı – 1992
4. R.H.Əliyeva “Əmək gigiyenasından təcrübi məşğələlər”; Bakı – 2007
5. R.H.Əliyeva “Əmək gigiyenasından mühazirələr”; Bakı – 2008
6. Гигиена труда под ред. Б.Д.Карпова, акад. РАМН, проф. Н.Ф.Измеров, проф. В.Ф.Кириллова; Москва – 2008
7. Руководство к практическим занятиям по гигиене труда под ред. проф. В.Ф.Кириллова «ГЭОТАР – Медицина»; Москва – 2008
8. S.A.Gürzəliyev və b. “Əmək gigiyenası”; Bakı - 2013
9. R.A.Orucov “İstehsalat zəhərləri və peşə zəhərlənmələri”; Bakı - 2015
10. C.Y.Salihova və b. “Xüsusi əmək gigiyenası”; Bakı - 2015
11. R.H.Əliyeva, S.Ə.Xəlilova “Əmək gigiyenası”; Bakı - 2018